

Kamila Šamsi

BOG U SVAKOM KAMENU

Prevela
Milica Cvetković

■ Laguna ■

Naslov originala

Kamila Shamsie

A GOD IN EVERY STONE

Copyright © 2014 by Kamila Shamsie

Sestrana – Saman, Magu i Mahi

Translation copyright © 2015 za srpsko izdanje, LAGUNA

© Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Autorkina napomena

Drevna Karija, kao i lokalitet Labraunda, nalazi se u današnjoj Turskoj. Godine 515. pre nove ere ležala je na zapadnoj granici Persijskog carstva; na drugom kraju carstva, na istočnoj granici, bilo je naselje Kaspatir. Nikad nije utvrđeno gde se tačno nalazio Kaspatir, ali neki istoričari ga smeštaju u Pešavar ili blizu njega.

PRVA KNJIGA

Veći deo Azije otkriven je tek za vreme Darija. On je hteo da sazna u koje se more uliva reka Ind, a koja je druga reka na svetu u kojoj žive krokodili, pa je poslao na lađama ljude za koje je znao da će mu reći istinu, a među ovima je bio i Skilak iz Karijanda. Oni krenu iz grada Kaspatora u Paktiji...

*Herodotova istorija**

* Prevod Milana Arsenića, *Herodotova istorija*, Matica srpska, Novi Sad, 1959. (Prim. prev.)

ZA KRALJA I OTADŽBINU

515. GODINA PRE NOVE ERE

Skilaks vrti listove i plod smokve među dlanovima.
Dok uporno okreće srebrn venac i oživljava gravure,
zamišlja kako iskreće zglob i gleda kako venac klizi
niz

kosu

pustaru planine,
preko doline prošarane potocima, poljima i voćnjacima,
sve do zemlje

šljus!

uz blatnjavu pritoku duž koje se kotrlja prema Indu
punom krokodila.

Uz daleku obalu reke njegov brod izgleda kao mrka
mrlja. Posada misli da je lud što je proveo čitavu
noć u planini; ali što bi im objašnjavao, kad već
ne razumeju, čudo buđenja sa suncem i, po bistrom
jutarnjem vazduhu, posmatranje kako brzo teče Ind,
što se pred njim pruža kao poklon. Vрати srebrni
venac na glavu, grubim mornarskim rukama pređe
preko smokava fino izrezbarenih po njemu – u čast

njegove domovine Karije, gde su muškarci varvari, ali je voće slatko. Tako kažu Persijanci – a eto ipak njega, i samog varvarina, kome je povereno da predvodi najsmeliju misiju u carstvu. Niko dotad nije plovio moćnim Indom. Niko dotad nije to ni pokušao. Čak ni Odisej.

Jato belih ptica kruži oko njegovog broda. Ne, to su jedra. Posada mu je radila čitave noći da ga iznenadi tim darom. Brod je spreman; jedra hvataju vetar i nadimaju se prema Skilaksu. On oštro zazviždi, a njegov konj, vezan nešto niže, odgovara mu njištanjem. Skilaks potrči prema tom zvuku; razdaljina između njega i broda iznenada je ogromna. Danas počinje. Danas će zaploviti iz grada Kaspatira, na rubu Darijevog carstva, na rubu poznatog sveta. Kaspatir – kapija slave.

JUL–AVGUST 1914.

Vivijan Rouz Spenser je gotovo trčala uz planinsku stranu, po prastarim kamenim pločama Svetog puta, a društvo su joj pravili ptice, izvorska voda, zrikavci i povetarac u maslinama. Vodič i magarci su ostali daleko iza nje, tako da niko nije video kad se naglo zaustavila pred belom kamenčinom što se pre mnogo vekova skotrljala pola strmine niz planinu. Spustila je šake na nju, a onda se sagnula i dotakla je usnama. Mermer, šljunak i ukus od kog se zapanjeno trgla – kostur Zevsovog svetilišta bio je sladak kao smokve. A možda je ptica, prelećući, tu ispustila voćku, pa se sok razlio po kamenu. Pogledala je u stopala i videla raspuklu smokvu.

„Labraunda!“, povikala je, a glas joj je odjeknuo.

„Labraunda!“, čula je kako joj odgovara planina. To uopšte nije bio njen glas. Bio je neki muškarac, a izgovor mu je bio i poznat i stran. Ipak ne, ona je ovde stranac. Podigla je smokvu, prinela je nosu i zažmurila. Nije želela da se vrati u London.

Izveštaji putnika iz devetnaestog veka nisu je pripremili za ovo: na zaravnima u vrhu planinske strane ostalo je dovoljno netaknutih ostataka prostranog hramovnog kompleksa da mašta podigne srušene kolonade, da spoji rasut mermer i kamene blokove i zamisli kako je nekad bio veličanstven. Ovde su karijske snage pobile pošto su izgubile bitku protiv sile Darijevih Persijanaca; tu su graditelji Mauzoleja, tog svetskog čuda, izbrusili zanat; ovde je Aleksandar došao da vidi moćnu dvoseklu sekiru amazonske kraljice koju visoko drži kip Zeusa.

Viv je išla polako i trudila se da upije sve: ruševine donekle skrivene lišćem; zvuke prevrtanja zemlje, seče velikih grana drveća, glasova što izgovaraju nerazumljive reči; prizor koji istovremeno obuhvata prostrano nebo, dolinu pod njim i Egejsko more u daljini. Tek treba da se navikne na svetlost ovog dela sveta – blistavu, ali ne i oštru, zbog koje je smatrala da je čitav život provela s gazom preko očiju. Nešto sitno i mišićavo zaletelo se na nju i samo što nije oborilo.

„Alis!“, viknula je i probala da dohvati psetance, ali je ono odskakutalo napred, pa je Viv krenula za njim kroz lavirint slomljenih stubova, viših od najvišeg čoveka, sve dok nije ugledala poznati vitki obris očevog starog prijatelja Tahsin-bega kako čuči na zemlji uz muškarca peščanoplave kose i pokazuje nešto uklesano u veliki kameni blok – nešto zmi-joliko, s omčom iza otvorenih čeljusti.

„Zmija“, kazao je s nemačkim izgovorom čovek peščanoplave kose.

„Jegulja?“, natuknuo je Tahsin-beg, onako kako je umeo da izražava sigurne činjenice kao da su teorije za koje traži mišljenje od ostalih.

„Jegulja? Zašto bi bila jegulja?“

Na to je odgovor pružila Viv, mada je znala da je neučtivo upasti u razgovor ljudi koji nisu svesni njenog prisustva.

„Zato što nam Plinije kaže da u labraundskim izvorima ima jegulja koje nose minduše.“

Njih dvojica su se okrenula i pogledala je, a ona je morala da doda:

„A Elijan kaže da ima riba sa zlatnim ogrlicama koje su pripitomljene i odazivaju se kad ih čovek pozove.“

Tahsin-beg je pružio ruku, a osmeh dobrodošlice mu je prevazišao taj zvaničan pokret.

„Dobro došla u Labraundu, Vivijan Rouz.“

Dlan mu je bio žuljevit, a Vivijan je nešto kasnije, kad je rukom krenula da otare oko, pored mirisa smokve osetila miris duvana i zemlje. Punoća tog mirisa navela ju je da se zadrži na njemu sve dok nije primetila da je Nemač gleda s lukavim izrazom lica, koji joj se nije dopao. Brzo je spustila ruku i otrla je o suknju, a sve vreme se pitala kako će odmoriti oči na ovom mestu gde toliko toga ima da se vidi.

Sutradan se probudila rano, još odevena u ono što je nosila juče. Prethodnog poslepodneva je uradila malo mimo merenja i skiciranja stubova jedne od zgrada – hrama? androna?* riznice? – ali su je mišići boleli od pentranja uz planinu i zanesenog veranja i spuštanja s terasa pre nego što joj je Tahsin-beg naložio da uzme blok za skiciranje i bude od neke koristi. Za večerom je uspela jedino da stavlja hranu u usta i žvače je, dok je oko nje brujao razgovor, a učesnici dobrodušno pratili njenu nemoć da učestvuje.

* Muška soba u grčkim kućama, prostorija gde su se okupljali i večeravali muškarci. (Prim. prev.)

Ustala je s kreveta u šatoru i tiho se presvukla da ne probudi dve Nemice s kojima ga je delila, pa izašla taman u onom trenutku između pomrčine i svetlosti. Vazduh je svež, mada ne i hladan. Hodala je među ruševinama ispruženih ruku kako bi u prolazu dotakla svaki kameni blok, svaki stub. Tišinu je poremetilo oštro kevtanje. Osvrćući se za Alis, spazila je Tahsin-bega kako sedi na velikom raspuklom kamenu – raspolućenoj Zevsovoj steni – i diže šolju prema njoj u znak pozdrava. Zatim je poslao Alis da je povede kroz drveće i slomljene stepenike, pa je nekoliko minuta kasnije i ona pila vreo čaj iz poklopca termos a i gledala kako se sunce rađa nad drevnom zemljom Karijom.

„Znači ovako izgleda ružoprsta zora.“*

„Moraš pisati ocu o tome. Biće mu drago.“

„O, pisaću mu o svemu!“

Njen otac, čovek bez sinova, pretočio je žaljenje zbog tog nedostatka u rešenost da ćerku uzdigne iznad svih ostalih njenog pola; rano su sklopili sporazum da će mu postati i sin i ćerka – žensko u ponašanju, ali muškog intelekta. Preuzevši na sebe njeno podučavanje, čitao joj je Homera još dok je bila dete, a svaki put kad bi Turčin došao u posetu, uživao je u njenim beskrajnim ispitivanjima Tahsin-bega o životu arheologa, pa i podržavao njeno pravo da studira istoriju i egiptologiju na Univerzitetkom koledžu u Londonu, uprkos ženinom negodovanju – pa i pored svega toga Viv se jedva usuđivala da poveruje da je ozbiljan kad ju je jednog jutra pitao je li zainteresovana da se pridruži Tahsin-begu na iskopavanju Labraunde. „Nečuveno“, rekla je gospođa Spenser i tresnula salvetom po uglačanom drvenom stolu za kojim su doručkovali. Zar želi da mu ćerka trčkara u čakširama

* Homer, *Odiseja*. (Prim. prev.)

po piramidama kao gospođa Flindersa Petrija? Zar on ne razmišlja o njenim bračnim izgledima?

Otac i ćerka su se zaverenički nasmešili jedno drugom preko stola, a onda je Viv ustala sa stolice i zagrlila doktora Spensera oko vrata. Bila je razočaranija nego što je pokazivala kad joj je on, samo što je završila studije, rekao da neće biti među studentima koje je Flinders Petri odveo preko leta u Egipat – zbog čega je pretpostavila da ni sva buduća iskopavanja ne dolaze u obzir dok je neudata i pod njegovim krovom. Ali evo sad joj je on, odgurnuvši tanjir, pokazao pismo Tahsin-bega i rekao da nikako ne sme propustiti takvu priliku, a on ima poverenja u starog prijatelja da će se poštovati pristojnost, što ne bi mogao reći za Flindersa Petrija, uz onu njegovu nesmotrenu ženu, pa joj je priznao kako bi sâm voleo da može da zanemari životne odgovornosti i pridruži im se.

„Veoma se ponosi tobom“, rekao je Turčin okrenuvši se na steni malo prema njoj.

„Znam, ali nisam mu dala razloga da se ponosi. Bar još nisam.“

„Nisi? Ne misliš da bi trebalo da se ponosi tvojom hrabrošću?“

„Hrabrošću? To svakako ne posedujem. Sećaš li se moje drugarice Meri? Žao mi je što to moram da kažem, ali postala je jedna od onih borbenih sifražetkinja. Međutim, iako uopšte nije u pravu, znam da se suočila sa zatvorom i nasilnim hranjenjem, i u tome prepoznajem hrabrost. Ali nju ne vidim kad se pogledam u ogledalu.“

„Potrebna je znatna hrabrost da se dođe u nepoznat kraj sveta, daleko od svega što ti je poznato.“

„To nije hrabrost. Ti si ovde.“

Osetila je da crveni dok je izgovarala te reči, u koje je unela više vreline nego što je nameravala. Samo je htela da kaže kako nije daleko od svega što joj je poznato kad je u

njegovom prisnom društvu – on i njen otac su se još u mladosti neočekivano sprijateljili u vozu u Francuskoj, a ona ne pamti da je prošla godina a da se on nije pojavio u Londonu i šetao s njom po Britanskom muzeju i pričao joj o tome kako se nada da će jednog dana ubediti osmanlijske vlasti da mu daju ferman za iskopavanje Labraunde. „A ja ću poći s tobom!“, uvek je govorila. „Naravno“, odgovarao bi on dok je bila dete i „Ako ti otac to odobri“, kad se približila dobu odrasle žene.

Međutim, njegovo društvo joj nije bilo prisno na isti način kao nekad. Primetila je to kad je i on pocrveneo. Sad je imala dvadeset dve godine i premda ga je oduvek smatrala starim, mišići njegovih podlaktica i gustina tamne kose, koje nikad nije primećivala na prigušenom svetlu Londona, sad su je oštro opomenule da se s vremenom jaz od dvadeset pet godina sve više smanjivao. Imala je drugarice iz škole koje su se udale za četrdesetogodišnjake i imale decu.

Okrenula mu je leđa i otvorila blok za skiciranje, praveći se da je promenila položaj samo da bi mogla da crta ruševine zdanja koje je podrobno is crtala već prethodnog dana. Naravno, oduvek je smatrala da bi jedino udajom za arheologa mogla steći mesto u uzbudljivim iskopavanjima tog vremena – za razliku od nebitnih kopanja po ivicama saznanja, na koja su potisnuta dotadašnja pomodna iskopavanja predvođena ženama. Ipak je bilo besmisleno razmišljati tako o Tahsin-begu. Bio je očev prijatelj; ne bi smela ni da zamisli... mada nije zaista ni znala šta bi trebalo da zamišlja o muškarcima u tom smislu; videla je dovoljno totema plodnosti da bi shvatila mehanizam, ali nije stvar u tome. Stvar je u tome što bi umrla od sramote kad bi on naslutio o čemu razmišlja.

„Imaš dobru ruku.“

Trgla se i podigla pogled, ali on je pažnju usmerio isključivo na stranicu koju je ispunjavala brzom, preciznom skicom patrljaka stubova – jonskim s dve strane – koji su obrazovali pravougaoni obris zgrade. Pružio je ruku, pa mu je dodala blok i gledala ga kako ga prelistava.

„Ne dobru, već izuzetno dobru ruku. Kad ovo budeš pokazala ocu, ponosiće se tobom.“

Uzvratila mu je osmeh – opet kao dete u prisustvu odraslog, čija pohvala joj je činila svet lepšim.

Te večeri ih je bilo desetero za dugačkim drvenim stolom pod noćnim nebom. Troje Nemaca, šestoro Turaka i Viv. Večerali su gotovo u tišini, usredsređeni na paprikaš koji je pripremila kuvarica Nergiz, ali kad su pojeli i odgurnuli tanjire, pa osim Viv svi – čak i one dve Nemice – pripalili cigarete, započeli su, na mešavini jezika među kojima je preovlađivao francuski, živ razgovor o tome kako im je prošao dan. Viv je sedela pored plavog Nemca Vilhelma, koji se naročito zanimao za nekropolu što je okruživala hramovni kompleks, pa joj je podrobno i do najsitnijih pojedinosti pričao o novčićima i natpisima koje je već našao u jednoj kamenoj grobnici. Klimala je glavom i slušala, što je on očigledno jedino i očekivao od nje, dok je hvatala deliće razgovora u kojima bi radije učestvovala – posebno ju je zainteresovala sve uzavrelija rasprava o tome je li najveća građevina u kompleksu Zevsov hram. U jednom trenutku uhvatila je pogled Tahsin-bega i on joj je namignuo – bilo joj je nezamislivo da bi tako nešto uradio u kući njenih roditelja, ali nije joj se ni činilo da je to suviše slobodno.

„Dosađuješ se?“, pitao je bez glasa, a ona je klimnula glavom.

Kad ga je sledeći put pogledala, popeo se na drvenu stolicu s Alis pod rukom i zvezdama oko glave kao srebrnim krugom.

„Dame i gospodo, ako se malo utišamo, moći ćemo da ih čujemo.“

Digao je prst do usana i pokazao na padinu. Svi su pogledali tamo, ali nije bilo ničeg osim belih stubova izdvojenih u pomrčini.

„Ostaci karijske vojske. Slušajte – čuju im se umorni koraci dok se vuku i tegle ranjenu braću Svetim putem do hrama u Labraundi. Ne klecaju od fizičkih rana – nego zbog poraza. Jutros su bili puni nade i hrabrosti, odvažan narod na rubu velikog carstva, spreman da pokida lance kojim ga je vezao persijski gospodar. Sad su pohabana, istrošena snaga – svaki je od persijskog mača izgubio nekog bliskog. Eno ih gde idu, hramlju pored nas, prema Zevsovom hramu... ne, Mehmete, nemoj sad... srca ispunjenog ili tugom ili gnevom prema bogu koji ih je napustio.“

Od detinjstva ga je poznavala u toj ulozi. Pripovedač o antičkim narodima. Najranije čega se jasno seća da joj je rekao bilo je da je iz Anadolije – drevne Karije – kao što su i Herodot, Otac Istorije, i Skilaks, Veliki Istraživač.

„U hramu se prepiru: treba li da se predaju Persijancima ili da pokušaju da pobegnu iz domovine. Samo jedan čovek ništa ne govori: Skilaks, koji od svih najbolje poznaje Persijance – putovao je s njima, pio s njima i na čelu nosio Darijev znak milosti.“

„Prekinite ga!“

Te reči joj je šapnuo Mehmet, Tahsin-begov sinovac, arheolog koji joj je najbliži po godinama, ali koji joj se dotad nije približavao, ponašao se takoreći nepoverljivo.

„Molim vas. Vas će poslušati. Molim vas.“

Panika u njegovom glasu navela ju je da dela bez razmišljanja. Dohvatila je komadić kruške i bacila ga prema kućencetu, a ovo je, mašući nožicama po vazduhu kao da je voda, iskočilo iz Tahsin-begovog naručja; Turčin se nagnuo za njim, uhvatio ga i nekako uspeo da povрати ravnotežu na stolici, praćen gromkim aplauzom. Ovo je bilo delotvorno; raspoloženje se promenilo u radost koja prati izbegnute nezgode, pa je Mehmet povikao: „Pesma! Pesma!“, Nemci su zapevali *Moja draga zelenih rukava*, a Vilhelm je, sve vreme pevajući, uhvatio Viv za ruke i povukao je iznenađujuće okretno u ples oko stola.

Nešto kasnije se izvinila Tahsin-begu. „Bila sam ubeđena da mogu da ubacim krušku pravo Alis u usta“, rekla je. On je odmahnuo rukom u znak da nije potrebno da mu objašnjava. Mehmet, koji je sedeo blizu njih, posmatrao ih je bezizražajno.

„Zašto sam to uopšte uradila?“, upitala je mladića kad niko nije mogao da ih čuje.

„O, tu priču sam čuo toliko puta da mi je zlo od nje“, rekao je ovaj. Iako je znala da laže, nije mogla ni da nasluti pravi razlog.

Za vreme druge nedelje došla je do otkrića: od pravougaone zgrade s jonskim stubovima odmakli su oborenu kamenu ploču, deo nekadašnje tavanice, i ukazao se natpis. Upravo Viv je tražila od predradnika da njegovi ljudi pomere ploču – niko sem nje nije se mnogo interesovao za tu omanju građevinu dok je bilo većih konstrukcija za iskopavanje – tako da je bila jedini arheolog koji je pročitao grčke reči, pa se izmakla i opet ih pročitala, te odjurila niz terasu tražeći Tahsin-bega.

„Pronašla sam ga! Pronašla sam Zevsov hram!“

Iako je bilo tek rano poslepodne, svi arheolozi su prekinuli svoje poslove pa se okupili oko natpisa u kamenu i nazdravili Viv vinom koje je Gretel, s kojom je delila šator, čuvala za značajnu priliku.

„Za Vivijan Rouz Spenser, arheologa!“, uzviknuo je Tahsin-beg a ostali su digli čaše i ponovili njegove reči svako svojim izgovorom. Ona je poželela da joj je otac tu i da to vidi.

Viv je svake večeri pored kreveta u šatoru stavljala činiiju sa smokvama i zaspivala šake spuštene među jedre plodove. Oduvek je spavala isprekidano, ali se u Labraundi usled sati fizičkog napora praćenih vinom budila u istom položaju u kom je zaspala, a iz sna ju je izvlačilo njuškanje kućenceta, koje je umelo zubima da digne kraj mreže protiv komaraca i uvuče se pod nju. Šapu bi naslonilo na rub činiije s voćem, pa bi je ljuljalo tamo-amoo, ali je nikad ne bi i prevrnulo. Viv nije dokučila je li bilo suviše dobro da ne pravi nered ili suviše kraljevskog držanja da se ne služi samo.

Bilo kako bilo, nekoliko minuta nakon buđenja, dok su Nemice još spavale, Engleskinja je uzimala Alis i hranila je tankim kriškama smokve, baš onako kako je pseto volelo. Tahsin-beg se svakog jutra pretvarao da je iznenađen kad bi ga sustigle žena i pseto dok se sasvim lagano peo uz padinu.

„Ona te je probudila? Istrči čim dignem krilo šatora; izvini. No, kad si već budna, bi li...?“

Kako je leto odmicalo, Viv je bila sve zahvalnija na tom pretvaranju; to joj je dozvoljavalo da izbegne pitanja šta to radi, što se trudi – uz psetance – da obezbedi nekoliko minuta nasamo s Tahsin-begom u toku dana, da sedi na kamenu s pukotinom koju je Zevs napravio munjom, da pije jutarnji

čaj dok sunce na izlasku izvlači iz senke ruševine svetilišta u Labraundi i okolnu šumu. Lepota tog dela Osmanlijskog carstva prožimala ju je kao nijedan predeo u Engleskoj – terasaste padine, platani, blistavo plavetnilo neba bez oblaka, kostur hrama za koji će zauvek važiti da ga je ona prva identifikovala. Pritisla je dlanove, a ogrubela koža i žuljevi pružili su joj više zadovoljstva nego išta na telu čitavog života.

Jednog jutra pred kraj iskopavanja sedeli su zajedno kao i obično; Tahsin-beg na kamenu jedne noge savijene pod sobom, druge spuštene da visi preko ivice, skupljenih laktova dok prinosi šolju s vrelinom čajem licu. U tom položaju ga je skicirala po sećanju pri mesečini u svesku ukoričenu telećom kožom – ličniju i dragoceniju od svih blokova za skiciranje.

„Jesi li razočaran što ga nisi našao?“, pitala ga je posmatrajući kako gleda u hram.

„Šta nisam našao?“

„Ono što si se oduvek nadao da ćeš pronaći u Labraundi.“

„Otkud znaš...?“

„Sam si mi rekao. Prvi put kad smo propisno razgovarali.“

„Imala si pet godina kad smo prvi put propisno razgovarali. Razmatrali smo duhovni život lutaka.“

„Dobro de. Prvi put što se sećam da smo propisno razgovarali.“

Glasovi su im bili tiši, izazivački, šake su im ležale jedna pored druge na Alisinoj dlaci.

Devojčica je poslala za svetlima, muzikom i nerazgovetnim glasovima što su se s vrata rasipali u baštu. Dok je prilazila ivici imanja, shvatala je kako je sve što je izašlo pre nje progutala pomrčina, tako da će uskoro samo ona ostati. Ukoliko i nju ne proguta mrak.

„Kuda si krenula?“

Pomrčina nije zvučala onako kako je očekivala; govorila je inostranim izgovorom.

„Dalje od onoga.“

Mahnula je rukom iza sebe, ka kući punoj onih što terevenče čekajući da pređu u novu 1904. godinu. Zapravo je htela da kaže kako hoće da utekne majci, koja pokušava da je pošalje u krevet kao da je, s jedanaest godina, još dete.

Pomrčina je pripalila cigaretu i pojavilo se muško lice, prikačeno za drugi kraj zažarenog belog štapića. Devojčica je znala tog muškarca čitavog života, ali joj je postao zanimljiv tek nešto ranije te večeri, kad joj je otac šapnuo u uho: „On je arheolog koji je odrastao gde i Herodot.“ Ponovila je tu činjenicu muškarcu, a ovaj je povukao dim, uvlačeći obraze tako snažno da je devojčica bila ubeđena da su mu se dotakli u ustima.

„Da, u drevnoj Kariji, na granici Persije i Grčke. Tačno je da je to domovina Herodota, Oca Istorije. Ali pre Herodota bio je Skilaks – najveći antički putnik. Sad sveden na trun u uglu istorijskog oka.“

„Putovao je u Indiju! Herodot piše o njemu.“

Muškarac ju je pogledao kao da je upravo postala vredna interesovanja.

„Da, bar je to uspeo da uradi pošto je ukrao sve Skilaksove priče o Indiji za svoju Istoriju. Šta znaš o Skilaksu?“

„Samo ono što nam Herodot kaže. Persijski car Darije poslao je u Indiju grupu ljudi u koje je imao poverenja, a među njima i Skilaksa...“

„Posebno Skilaksa! Kai de kai, to je naglašena fraza koju koristi. Posebno Skilaksa. U koga je imao najviše poverenja. Nastavi.“

„Skilaks je putovao duž Inda, pa je kasnije Darije iskoristio obaveštenja koja mu je ovaj doneo da se spusti rekom i osvoji Indiju, baš kao što su uradili i Britanci.“

„To poslednje si saznala od Herodota, zar ne?“

Nasmejao se, a ona je taj blagi podsmeh shvatila kao znak da je prihvata kao odraslu i vrednu dobrodušnog izazivanja koje je često upražnjavao s njenim ocem, a nikad s njenom majkom.

„Vivijan Rouz, dozvoli da ti ispričam deo koji Herodot uopšte ne pominje: Darije je tako verovao Skilaksu da mu je dao srebrn venac ukrašen smokvama – što je znak najveće časti. Međutim, dvadeset godina kasnije, kad su se Karijci, Skilakov narod, pobunili protiv Darijevih Persijanaca, Skilaks je bio na strani sunarodnika, a ne na carevoj.“

„Ali Darije mu je verovao!“

„O, mala Engleskinjo, kako se odmah svrstavaš na stranu carstva.“

Znala je da ju je prekorio, ali nije razumela zbog čega. Turčin mora da je video kako joj se na licu javlja zbunjenost, pa čak i povređenost, jer je ustao i više nije govorio oštro.

„Odaću ti tajnu ako obećaš da nikom nećeš reći: jednog dana ja ću pronaći Skilakov srebrni venac.“

Mahnulo je rukom i ustalasao vazduh vatrom.

„Negde, ispod nekog komada zemlje, on čeka odlučnog čoveka da ga iskopa.“

„Gde ćeš ga tražiti?“

„U mestu koje se zove Labraunda.“

„To sam ti ja rekao? Mislio sam da nikome nisam govorio o tome.“

Tahsin-beg se oslonio na laktove i pogledao je zaprepašćeno.

„E pa, rekao si mi. Nego, jesi li razočaran?“

„Razočaran? Prava engleska nestrpljivost! Kad-tad ću u rukama držati srebrni venac. Zašto bi to moralo da bude danas? A uostalom – kako iko može da oseća razočaranje kad je ovde?“

Tahsin-beg je ispravio dugačke udove i ustao, pa široko raširio ruke da obuhvati hramovni kompleks, ravnice Milase pod njima, okolne planine i Halikarnaško poluostrvo u daljini.

„Karija! Vivijan Rouz, ako nameravaš da svoja leta posvetiš iskopavanju najsvetijih mesta, moraš znati i ostalo.“

Dotad nije bilo govora o Vivinom učešću u budućim iskopavanjima, niti priče o narednom mesecu, a kamoli o sledećoj godini. No stala je pored njega i zanemarila Alisino besno lajanje jer ova nije volela kad se primeti koliko je niska.

„Želim sve da vidim pre nego što odem. Milasu, Halikarnas, Alindu, Karijandu...“

„Opet ta engleska nestrpljivost. Evo predloga – ako si voljna da skратиš boravak u Carigradu, zašto ne bi krenula s nama do obale? Obići ćemo deo Karije i mesta dalje od nje. Efes. Troju!“

„S vama? S tobom i Alis?“

„Ne, ne. S Vilhelmom, Gretel i sa mnom. Čula si da pričamo o tome.“

„Da, naravno. Izvini. Svakako ne bi predložio...“

„Svakako ne bih! Tvoj otac...!“

„Nikad ne bi progovorio ni s jednim od nas.“

„Ili to ili bi nas naterao da se venčamo da ti sačuva čast.“

Pomislila bi da se šalio da se i sam nije trgao na reči koje je izgovorio. Podigao je Alis, promrmljao nešto što nije razumela, pa žurno pošao niz padinu prema zvuku ašova i dleta i ostavio Viv u tišini šumarka topola, da udiše sveti vazduh Labraunde i trudi se da shvati ubrzano i odsečno udaranje srca.

* * *

Iskopavanje je okončano. Arheolozi su se razišli s obećanjem da će se sastati opet sledećeg leta; predradnik i njegova ekipa pokupili su ašove i pošli jedan za drugim niz planinu, u susret gradnji koja ih je čekala; Alis je poslata u kuću Tahsin-bega u Bodrumu s kuvaricom Nergiz, njenom porodicom i karavanom magaraca natovarenih onim što je pronađeno. Nekoliko arheologa, među njima Ana i Mehmet, otišli su za Carigrad. Viv, Tahsin-beg, Vilhelm i Gretel krenuli su na konjima prema anadolijskoj obali.

Jahali su jedni za drugima ili dvoje po dvoje. U početku su se smenjivali, ali je ubrzo uspostavljen poredak: dvoje Nemaca nešto napred, a Tahsin-beg i Viv za njima. Kad bi sjahali da obiđu grad ili neki lokalitet, bilo bi isto – Nemci bi prednjačili, a ono dvoje bi išlo sporije. U početku je između Tahsin-bega i Viv vladala čudna atmosfera zato što nije bilo psetanceta. Alis je uvek svojim prisustvom odvlačila pažnju i mogli su joj pribеći kad bi se ćutanje produžilo i zapretilo da se pretvori u nešto drugo. Međutim, ubrzo su naučili da im bude prijatno i u tišini i u razgovoru, a Vivina slutnja da niko na svetu nije zanimljiviji od Tahsin-bega prerasla je u ubeđenje. U Labraundi su razgovarali uglavnom o lokalitetu i otkrićima, ali dok su jahali, shvatila je da nema toga što on ne drži u umu – priče o svakom drevnom kamenu, poj određenih ptica, Šekspirove drame i sonete, preklapanja i odstupanja Biblije i Kurana, istoriju tanga.

Jednog poslepodneva stajali su na niskoj litici nad Egejskim morem i osećali mu so u ustima i na koži dok su Nemci gacali po vodi pod njima. Bio im je to poslednji dan u neka-dašnjoj Kariji.

Vrhom cipele Tahsin-beg je iscrtao – gotovo nežno – oblik u pesku na litici. Viv je ubrala lišće i plodove smokve pored koje su stajali, pa ih naizmenično poređala po crtežu srebrnog venca.

„O! Evo ga. Ti si mi ga našla, Vivijan Rouz.“

Postoje odlomci vremena u koje čovek uđe nepogrešivo siguran da će mu zauvek zadržati izvestan redak sjaj, da će blistati sjajnije kad se razočaranja pilepe na život. Ono sam jednom bila ja, razmišljala je Viv predviđajući sećanja buduće sebe; ono sam jednom ja ubrala smokve s grana i gurala ih u usta dok sam gledala kako se sunce svetluca s karijske obale do obzorja, preko vode plave kao mastilo i bistre tako da se vidi sve do stenja u podnožju litice. Gotovo izludela od purpura na jeziku i plavetnila u očima – trenutak spoznaje da morske nimfe nisu bile morska bića, već samo more. Tahsin-beg se nasmejao kao da joj čuje misli i rekao: „Gle, oči su ti promenile boju; sad je u njima Egejsko more.“ Lako joj dotakavši zglobov, tamo gde joj štrči kost, dodao je: „A sunce ti je u koži. Metamorfoza Vivijan Rouz Spenser.“

„Meni se više dopada ova verzija.“

„Nešto sam razmišljao. Već dugo nisam bio za Božić u Londonu. Možda bih mogao da dođem u posetu krajem godine.“

„To bih veoma volela.“

Nije bilo potrebno da ijedno kaže išta više. Zasad će nastaviti da budu kolege, bez ijedne reči ili pokreta koji bi ukazivao na ono što su se sporazumeli, tako da on može da se obrati njenom ocu sa časne pozicije. Tata će prvo biti zaprepašćen, ali na svetu nema mnogo ljudi kojima se više divi nego ovom velikodušnom, učenom čoveku – „većem Englezu od većine Engleza“, kako je jednom rekao – pa će iznenađenje ubrzo ustupiti mesto oduševljenju. Sledećeg leta, kao i svih leta

nadalje, Viv i Tahsin-beg će se vratiti u Labraundu kao muž i žena. Nikad u životu nije bila tako smirena.

Stigli su do južne obale Mramornog mora, odakle će feribotom preći u Carigrad, i tek tu su do njih stigle vesti o ratu u Evropi. Počeo je samo što su krenuli iz Labraunde, a Osmanlijsko carstvo je još bilo neutralno, mada se nije očekivalo da će ta situacija potrajati. „Orijent ekspres?“, začudio se čovek na doku feribota. „O ne, obustavljen je. Nemci i Engleskinja će morati da nađu drugi put do kuće, mada naravno ne zajedno, sad kad su im nacije u ratu. Ali – zove li se Engleskinja gospođica Spenser? Njeni zemljaci su joj ostavili poruku na obali. Evo“, pružio je pismo.

Od trenutka kad je rekao „rat u Evropi“ – svi su znali toliko turskog da razumeju tu rečenicu – Gretel i Viv su se uhvatile za ruke, a Vilhelm je sad uzeo pismo od onog Turčina i pružio ga Viv, lako joj dodirnuvši prste.

Poruka od ambasade iz Carigrada bila je kratka. Otac se brinuo zbog nje. Mora odmah stupiti u vezu s ambasadom i sve će biti preduzeto da bezbedno stigne kući.

Zatim se sve brzo odvijalo. Pronašli su telefon, sam ambasador je razgovarao s njom i rekao joj da je prava sreća što feribot kreće odande gde je ona, s engleskim bračnim parom koji se vraća kući morem. Čuli su za nju – svaki Englez u Carigradu je brinuo zbog nje – i biće presrećni da je prate kući, tako da mora da čeka na terminalu i da im se javi.

„Ali svakako nije tako velika žurba?“

„Gospođice Spenser, trebalo je odavno da odete. Odmah ću poslati telegram vašem ocu – on je zabrinutiji nego što mi se čini da shvatate.“

Nije bilo vremena za čestito opraštanje, nije bilo vremena da se pojmi šta se zapravo događa. Nemci su rekli kako ne bi trebalo da budu s njom kad stigne engleski bračni par, to bi samo dovelo do neprijatnosti. Gretel ju je zagrlila, Vilhelm se energično rukovao, pa su njih dvoje otišli, a ona je stajala s Tahsin-begom i gledala kako se primiče feribot. Kad mu je prišla, on se odmakao, digavši ruku da je spreči u onome što je nameravala.

„Možda već mogu da nas vide“, rekao je pokazujući na feribot, koji je prebrzo prilazio doku.

„Svejedno ćeš doći za Božić, je li tako?“

„Naravno. Dotad će već sve proći.“

„Ali ako Turska uđe u rat, na čijoj će biti strani?“

„Ludi Enver će hteti da stane na nemačku stranu, ali nisam siguran za ostale.“

„Nije važno. Mislim za mene. Ništa se neće promeniti.“

„Možda se ništa neće promeniti, možda će se sve promeniti. Ovaj bolesnik s Bosfora – rat će ga možda konačno dotući.“

„Ne razumem.“

„Svako carstvo ima svoj kraj. Osmanlijsko je već odavno na samrtnoj postelji.“

„O! To je strašno.“

„Strašno? Zašto?“

„Mislim za tebe. Da razmišljaš o tome.“

On se pridigao na prste, kao što je radio kad nešto važno prebira po glavi, a ruke je sklopio iza leđa. Viv se zapitala uzdržava li se to da je ne dotakne; želela je da mu spusti šaku na ruku, da mu stegne mišićavu podlakticu ispod rukava i oseti da je i sama ukotvljena.

„Jesi li znala da smo Nergiz i ja u srodstvu?“

„Kuarica Nergiz?“

„Da. U daljem. S majčine strane. Razumeš li šta to znači?“

Pokušavao je da joj objasni nešto o klasama ili društvenom statusu. O skandalu, ljagi na porodičnom imenu za koju je pomislio da bi ona marila. A ona nije znala je li dirnuta ili uvređena.

„To nije važno“, rekla je.

„Vrlo je važno. Babin narod su Jermeni. Mojoj braći to nije bitno. Od detinjstva sam taj deo familije najviše voleo. Bodrumske rođake, porodični dom u Kariji. Kad sam bio na fakultetu u Francuskoj, osnovana je socijalistička partija Osmanlijskog carstva – jermenska partija, sa ciljem ostvarenja nezavisnosti od Osmanlijskog carstva. Prvi put sam prestao da se stidim pred francuskim kolegama, koje su poređile svoju revolucionarsku tradiciju s mojim despotskim carstvom. Mada sam i tad dovoljno razumeo svet da ovu odanost držim u srcu, a ne i na jeziku.“

„Zato me je Mehmet naterao da te zaustavim kad si pričao o Skilaksu.“

„Da. Znao sam da se to zato dogodilo. Moreplovac Skilaks, kog su Persijanci poslali u najveće pustolovine, baš kao što su meni osmanlijske vlasti dale dozvolu da iskopam najupečatljiviji lokalitet. Od carstva uzimamo ono što može da nam pruži – ali na kraju smo odani narodu koji nam je najbliži, koji najviše volimo. Kao što je Skilaks završio pišući herojski izveštaj o karijskoj pobuni princa Heraklida, tako ću i ja jednog dana pisati o svojim jermenskim rođacima, onim što su hrabriji od mene i koji su život proveli buneći se bez obzira na cenu.“

„Ne treba tako da govoriš.“

„Nikom dosad nisam o tome govorio. Samo tebi.“

Rastavio je šake, opet je taknuo po isturenom delu zgloba, a njoj je bilo poskočilo kao da je taj dodir doputovao kroz kost

pravo u krvotok. Zatim je opet sklopio šake, još se odmakao i ništa više nije rekao.

Feribot je pristao; jedan stariji par Engleza iskrcao se među prvima; pozdravili su se s Viv kao da im je davno izgubljena ćerka.

„Hvala vam, nadalje ćemo se mi brinuti o njoj“, kazao je Englez Tahsin-begu kad ih je Viv upoznala. Sumnjičavost u njegovom glasu bila je nepobitna, pa se stoga Viv prope-la na vrhove prstiju i poljubila Tahsin-bega u obraz. On je nije poljubio, ali joj je šapnuo u uho – obećanje, prosidbu, upozorenje:

„Kad se rat završi, Vivijan Rouz.“

JANUAR–JUN 1915.

„A onda je Tahsin-beg rekao kako je na ovom mestu svaki poklonjen konj trojanski konj.“

Mladi vojnik je zabacio glavu i zasmejao se udarajući dlanom po čebetu na mestu gde bi trebalo da mu bude desna butina. Meri, Vivina školska drugarica i koleginica bolničarka VAD-a,* uhvatila je Viv za lakat i rekla joj: „Sestro! Treba da se radi.“

Onaj vojnik, do pre šest meseci student klasičnih jezika na Oksfordu, dotakao je Vivinu šaku.

„Otkad su mi odrekli nogu, prvi put sam se nasmejao. Ako budete imali vremena, dođite opet i pričajte mi o Troji.“

Viv mu se osmehnula – blago, ali uzdržano, onako kako je uvežbavala dok nije zaslužila Merino odobravanje – pa krenula za prijateljicom do vrata što vode iz odeljenja, gde se

* *Voluntary Aid Detachment*, Dobrovoljni pomoćni odred, britanska organizacija osnovana 1909. uz pomoć Crvenog krsta i Reda Svetog Jovana, koja je obezbeđivala bolničarske usluge u Prvom i Drugom svetskom ratu. (Prim. prev.)

okrenula i još jednom osmehnula vojniku, u znak obećanja da će se vratiti, pa produžila do kuhinje.

„Meri, gora si od glavne sestre. Sestro! Treba da se radi. Sestro!“

Meri, uglađena i zapovednički nastrojena kao uvek, čak i posle deset sati dvanaestčasovne smene, nije izustila ni reči dok se kuhinjska vrata nisu zatvorila za njima. „Ti peri, ja ću brisati“, rekla je pokazavši na gomile prljavih šolja u sudoperi. Viv je skinula cipelu, digla je iznad glave, pa odvrnula slavinu što je više mogla hitrim pokretom zgloba. Mlaz vode je uspaničio bube u sudoperi. Razmилe su se na sve strane, prevrtale šolje i boce od mleka bežeći od potopa. Već uvežbane, Viv i Meri su ih treskale po sjajnim telima dok su održavale ravnotežu na jednoj nozi.

„Posle ovog, zatvorski život verovatno izgleda luksuzno“, kazala je Viv sagnuvši se da opet obuje cipelu pošto je jurnjava završena.

„Pa, ovde su lepše kapice“, odvrtila je Meri pokazujući na bolničarsku kapu na glavi. „U zatvoru moraš da nosiš drugačije kapice. One s vrpcom što se vezuje pod bradom.“

Viv je pokušala to da zamisli, pa se u neverici nasmejala i kupila udavljenu bubu što je na leđima plutala u sve punijoj sudoperi. Zatim je zavrnila rukave i usredsredila se na šolje. Još joj nije sasvim imao smisla onaj Merin tako brz i potpun preobražaj iz sifražetkinje koja je razbijala prozore u ovu revnosnu pristalicu rata, koja je odvela Viv u Crveni krst da počne s obukom za VAD istog onog dana kad se ova vratila iz Turske. Ipak, bilo je olakšanje što više ne zure zbunjeno jedna u drugu sa suprotnih pozicija kad je reč o pravima ženskog glasa.

Preko sudopere je pogledala kroz prozor; nisko nebo, sivilo Londona. Još nije bilo ni pet sati posle podne, a već je sunce odustalo od pretenzija da odigra ikakvu ulogu u tom danu. Uzdahnula je setivši se večeri u Labraundi, a taj zvuk je dočekalo Merino prekorno coktanje jezikom.

Viv je preterano snažnim pokretom izvukla novu šolju iz mrke sapunice, pa je pena isprskala Merinu uniformu. Te iscrpljujuće dvanaestčasovne smene bar su joj oduzimale vreme za razmišljanje o Tahsin-begu, o tome kako rat nikako da se završi, o tome kako mili pošta između Londona i Turske. Od njega nije dobila još nijedno pismo, mada mu je sama slala jedno nedeljno, tako što bi ga, kad niko ne gleda, čušnila u poštansko sanduče blizu kuće. Naravno, njeni roditelji nisu smeli da znaju za prirodu osećanja koja je gajila prema Tahsin-begu, bar ne još – a jedina osoba s kojom bi mogla da priča o tome bila je Meri, koja je naprasno počela da reaguje sasvim nerazumno kad se pomenu Nemci i Turci. Viv je u početku pokušala da je urazumi: šta svet Agamemnona i Prijama ima s običnim narodom Grčke i Troje? Preziri sultana ili kajzera, ali zašto bi mrzela one koji su rođeni u njihovim carstvima? Sažaljevaj ih; sažaljevaj sve koji nisu imali sreće da po rođenju steknu pravo na engleskost – mada bi neko mogao da se približi engleskosti preko obrazovanja, da, svakako bi mogao – ali zašto ih mrzeti? No ubrzo je odustala.

U svakom slučaju, uskoro će joj ostati još manje vremena u toku dana da misli na Tahsin-bega – otac joj je hitro odredovao na Merin predlog, pa potegao veze i udesio da, posle pripravnčkog razdoblja, obe pređu iz bolnice za oporavak u pomoćnu bolnicu prve kategorije,* gde će šolje, krpe za pod

* U Prvom svetskom ratu u Engleskoj su otvarane pomoćne vojne bolnice, klasifikovane na bolnice prve kategorije (za nepokretne ranjenike), bolnice druge kategorije (za rekonvalescente i ambulantno lečenje) i specijalizovana odeljenja za pacijente s kontuzijama i one što pate od neurastenije. U to vreme samo na području Londona otvoreno je preko 350 pomoćnih bolnica. (Prim. prev.)

i pjalice zameniti septičnim ranama, smrtnim ropcima i gangrenoznim udovima. Meri ju je ubeđivala kako će sve to ubrzo postati sasvim obično kao i crne bube zbog kojih je pre samo nekoliko nedelja Viv vrištala. To bi moglo da bude tačno, ali ko još želi da mu tako nešto postane obično? A svaki put kad joj se ukazala prilika da kaže kako bi bila zadovoljna da ostane među krpama za pod i crnim bubama, setila bi se očeve reakcije kad ga je Meri pitala postoji li mogućnost da ih on nekako smesti tamo gde su najpotrebnije. „Ćerka koja radi kao bolničarka u bolnici prve kategorije skoro je isto tako dobra kao sin koji ide u borbu“, izjavio je doktor Spenser. Ono „skoro“ se urezalo Viv u srce i navelo je da kaže kako bi se, samo da ima dvadeset tri godine, odmah dobrovoljno pridružila bolničarkama na frontu. Ponosan očev osmeh je nagrada koja će je održati u onim najgorim užasima bolnice prve kategorije.

Auto se zaustavio uz kuće u nizu u ulici Kembridž teras, pa je Viv izašla u svet vetra i kiše. Merin šofer ju je pod velikim kišobranom ispratio delom staze do ulaznih vrata, a bivši vojnik bez ruke, kog je doktor Spenser doveo u kuću za poslužitelja da zameni Džordža – sad redova Robertsa – istrčao je s još većim kišobranom da je doprati ostatak staze. Mesec dana života u bolnici, pražnjenja guski, ribanja zavoja, pranja escajga a, na kraju, povratak u svet u kom ni kap kiše ne sme da ti dodirne kožu – pre nego što te opet pošalju u svet bolnice prve kategorije.

„Gospođice Spenser. Došao je da vas vidi izvesni gospodin iz Ratne kancelarije.“

„Mene da vidi? To ne može biti.“

„Vaš otac je rekao da morate otići do njega čim stignete.“

Da ne skida bolničarsku uniformu? Sluga bez ruke je rekao: „Da, doktor Spenser je dao jasna uputstva.“ Viv je skinula kapicu, zagladila kosu, štipnula obraze da dobiju boju i ušla u salon, gde je nepoznat čovek ispunjavao fotelju iako je bio sitan. Otac joj je ustao da je pozdravi uz širok osmeh, a majka je užasnuto pokrila usta šakom i navela Viv da oseti krivicu što je ušla ne očešljavši se i ne presvukavši se u pristojniju odeću.

„Tu si! Upravo smo pričali o letu koje si provela u Turskoj“, kazao je otac. „O onim divnim mapama koje si iscartala dok si išla obalom.“

Blokovi za skiciranje iz Turske stajali su naređani jedan na drugi na stočiću pored neznanca – tankog kao prut, sa cvikerom što mu se klatio navrh nosa – a jedan je on držao.

„Ovo je izvanredno“, kazao je čovek ustavši i uputivši joj prilično neprijatan osmeh, kao da mu usta nisu navikla na taj oblik. „Kakve pojedinosti! Kad je ambasador nagovestio kako možda imate nešto zanimljivo sa svog boravka u Turskoj, niko od nas nije zamišljao ovako šta.“

„Izvinite – šta niste zamišljali?“

„Gospodin iz Ratne kancelarije smatra da bi tvoji crteži mogli da budu korisni Odeljenju za izradu mapa“, odgovorio joj je otac. „Namerava da ih pošalje u Kairo.“

„Ne“, odgovorila je ona gotovo krikom. „Ne možete ih uzeti.“

Čovek je još držao raširen blok. Videla je crtež uvale u kojoj je Tahsin-beg našao vlat smaragdne morske trave, pa ju joj je obavio oko ruke.

„Vivijan.“

Otac je to rekao tiho, uz sasvim mali naglasak, nužan da je utiša, a onaj prut od čoveka joj je dao znak da sedne, kao da je to njegova kuća.